

Олена Кохан

кандидатка історичних наук,
старша наукова співробітниця,
Національний музей історії України
(Київ, Україна)

Olena Kokhan

Candidate of Historical Sciences,
Senior Research Fellow,
The National Museum of the History of Ukraine
(Kyiv, Ukraine)

**ДИТЯЧІ ЗАКЛАДИ КИЄВА В 1920-х рр.
(ЗА МАТЕРІАЛАМИ НМІУ)****INSTITUTIONS FOR CHILDREN IN KYIV IN 1920s
(ON MATERIALS FROM NMHU)****Анотація**

Метою статті є огляд фотографій із фондової колекції Національного музею історії України, що висвітлюють питання боротьби з дитячою безпритульністю та створення мережі дитячих закладів у Києві в 1920-х рр. – тих світлин, що дають часткове уявлення про те, який вигляд мали дитячі будинки, садочки, школи, літні табори, будинки матері та дитини, а також гімнастична зала у вказаний період. Здійснено аналіз того, коли, де й за яких обставин фотографували дитячі заклади, який вигляд вони мали та що одягали вихованці й вихователі. Зроблено висновок про те, з якою метою створювали ці заклади та яких результатів було досягнуто.

Ключові слова:

фото 1920-х рр., дитяча безпритульність, дитячий будинок, школа, дитячий садок, НМІУ.

Abstract

The article aims to review the pictures from the fund collection of the National Museum of the History of Ukraine. These pictures highlighted the problem of combating child homelessness and creation network of institutions for children in Kyiv in 1920-s. Among them are pictures, which show us how orphanages, kindergartens, schools, summer camps, mother and child homes looked like in the specified period of time. There was analyzed circumstances when the pictures of the children institutions were made, how they looked like and how the children and the educators were dressed. There was made a conclusion about purpose for which such institutions were created, and what results were achieved.

Keywords:

pictures of the 1920-s, child homelessness, orphanages, kindergartens, schools, summer camps, mother and child homes, NMIU.

Постановка проблеми. Стаття присвячена питанням створення спеціальних дитячих закладів та вирішення проблеми дитячої безпритульності в 1920-х рр. Здійснено огляд декількох дитячих закладів Києва на основі фотографій із колекції Національного музею історії України.

Аналіз досліджень і публікацій. У зв'язку з подіями початку 20 ст. – війною, революцією, становленням радянської влади в Україні, що зумовили голод і руїни, значна кількість дітей опинилася на вулиці. Держава намагалася вирішити це питання. Саме тому вже 1920 р. було опубліковано «Декларацію Наркомсовіти УСРР про соціальне виховання дітей». Згодом означена проблема набула глобальнішого значення, тому науковці й дослідники не могли залишити її осторонь. Упродовж 1920–1930-х рр. з'явилася велика кількість праць, присвячена проблемі безпритульних дітей та необхідності створення ясел, дитячих садів, шкіл і спеціальних дитячих закладів як для безпритульних дітей, так і для тих, які мали родини. Так, 1926 р. вийшла друком книжка С. В. Познишева «Детская беспризорность и меры борьбы с ней»¹, згодом опублікували праці А. С. Макаренка, Д. К. Футера, П. П. Булонського та багатьох інших радянських дослід-

ників та педагогів, які були безпосередніми свідками всього, що відбувалося у країні в 1920–1930-х рр., та безпосередньо працювали з дітьми.

Радянські дослідники продовжували вивчати питання дитячої безпритульності, їхнього соціального виховання та побуту 1920–1930-х рр. протягом усього періоду існування Радянського Союзу. Серед найвідоміших дослідників були А. А. Гусак, С. С. Коваленко, П. П. Середа, С. М. Чех та багато інших.

Сучасні дослідники, історики й педагоги також не оминають увагою цю тематику. Уже в незалежній Україні вийшла друком значна кількість статей та монографій, що висвітлюють дитячі проблеми першої третини минулого століття. Зокрема, це розвідка Н. Т. Гогохії «Праця, навчання, дозвілля у житті дитини в УСРР (1929–1939)»², а також статті О. Г. Козлової «Досвід подолання дитячої безпритульності у СРСР та Європі у 1920–1930 рр.»³ та «Антикризове управління навчальним закладом: аспектичний аналіз практичного досвіду А. Макаренка (1920–1928)»⁴. Декілька праць, присвячених розгляду дитячих товарів та споживання, опублікувала дослідниця І. Скубій, зокрема: «Матеріальний світ дитинства та дитячі товари в радянському споживанні в

¹ Познышев С. В. Детская беспризорность и меры борьбы с ней. – Москва, 1926. – 136 с.

² Гогохія Н. Т. Праця, навчання та дозвілля у житті дитини в УСРР (1929–1939) // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. – Вип. 20. – Київ, Інститут історії України НАН України, 2011. – С. 255–268.

³ Козлова О., Штань О. Досвід подолання дитячої безпритульності у СРСР та Європі у 1920–1930 рр. // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – 2018. – № 9 (83). – С. 135–145.

⁴ Козлова О. Г., Гавриленко І. І. Антикризове управління навчальним закладом: аспектичний аналіз практичного досвіду А. Макаренка (1920–1928) // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – 2015. – № 9. – С. 47–56.

1920–1930-ті рр.»⁵, «Споживання в радянському місті у 1920–1930-х роках: між ідеологією та повсякденністю»⁶, «Універмаг як простір міського споживання в 1920–1930-ті роки в Радянській Україні»⁷. Питанням дитячого виховання та безпритульності присвячені статті таких дослідників, як І. О. Карпич, Т. Кузнець, О. Артюшенко, М. Ю. Богомолова, Ю. Р. Остроушко, І. І. Мартинчук та багатьох інших.

Значна увага дослідників спрямована саме на соціальні проблеми дитячого виховання в надскладні 1920-ті рр. – час, коли у післявоєнні та післяреволюційні роки велика кількість дітей виявилася безпритульною, відповідно постало питання організації дитячих будинків, шкіл та спеціальних соціальних закладів.

Виокремлення невіршених раніше частин загальної проблеми. У перелічених публікаціях дослідники спиралися на архівні матеріали, а у пропонованій статті основний акцент зроблено на огляді мережі дитячих закладів Києва в 1920-х рр. на основі фотографій із колекції Національного музею історії України, що дають уявлення про те, в яких умовах жили й виховувалися діти та якій пропаганді піддавали їх вихователі.

Формулювання цілей статті. Основними цілями статті є:

- 1) провести огляд фотографій 1920-х рр. із колекції НМІУ, що раніше не були опубліковані;
- 2) охарактеризувати проблему дитячої безпритульності в Києві в 1920-х рр.;
- 3) розглянути питання створення дитячих будинків у Києві на початку 1920-х рр.;
- 4) з'ясувати кількість дитячих садочків та шкіл, створених на початку 1920-х рр. у Києві;

5) висвітлити статистику створення закладів для медичного огляду та соціального забезпечення матерів і дітей у Києві.

Виклад основного матеріалу дослідження. В колекції Національного музею історії України зберігаються фотографії, пов'язані з появою дитячих закладів у 1920-х рр. Усі вони в 1920–1930-х рр. були частиною зібрання Музею революції Київщини. В кінці 1930-х рр. у зв'язку із закриттям музею ці світлини потрапили до нашого закладу, але були обліковані вже в кінці 1950 р. Ймовірно, всіх їх робили на замовлення з метою прославлення партії та демонстрації «покращення рівня життя» в Радянському Союзі, тож означені фото є постановочними й не відображають реального життя, навчання та виховання тогочасних дітей. Проте вони є цікавими з погляду дослідження впливу пропаганди на маленьких вихованців.

На початку 1920-х рр., після трагічного закінчення періоду Української революції та зі встановленням радянської влади на українських теренах, з'явилася велика кількість дітей-сиріт, які опинилися на вулиці без засобів для існування. 1921 р. на території всього Радянського Союзу жило 4,5 млн безпритульних дітей, 1922-го їхня чисельність зросла до 7 млн, що було пов'язано насамперед із голодом 1921–1923 рр. На жаль, кількість таких дітей саме на території України не встановлено, оскільки більшість із них або жила в селах, де облік населення не вели, або переміщувалася з одного міста до іншого у пошуках прихистку та їжі⁸.

Радянська влада намагалася опікуватися сиротами-безхатьками. Відповідно, для допомоги безпритульним

⁵ Скубій І. Матеріальний світ дитинства та дитячі товари в радянському споживанні в 1920–1930-ті рр. // Україна ХХ століття: культура, ідеологія, політика. – Вип. 22. – 2017. – С. 152–163.

⁶ Скубій І. Споживання в радянському місті у 1920–1930-х роках: між ідеологією та повсякденністю // Український історичний збірник. – Вип. 19. – 2017. – С. 230.

⁷ Скубій І. Універмаг як простір міського споживання в 1920–1930-ті роки в Радянській Україні // Місто: історія, культура, суспільство. Е-журнал урбаністичних студій. – 2017. – № 4. – С. 162.

дітям почали створювати спеціальні ради та комісії, що мали забезпечити тих усім необхідним. Ще у березні 1919 р. на вже захопленій більшовиками території України, де діяло законодавство УСРР, з'явилися ради захисту дітей при Народному комісаріаті соціального забезпечення⁸. Їхнім завданням був пошук приміщень для дитячих будинків та створення мережі безкоштовних пунктів харчування для безпритульних дітей.

Необхідність у створенні дитячих будинків виникла із трьох причин. Насамперед, влада це робила із метою поширення власної комуністичної ідеології, навчання та виховання дітей у дусі вірності партії. Адже майже на кожному фото на задньому плані – пропагандистські фото, плакати й гасла. По-друге, в умовах постійних хвороб та епідемій потрібно було привчати дітей до гігієни задля скорочення кількості хворих. І по-третє, зі збільшенням кількості безпритульних сиріт загострювався і криміногенний стан у країні, який потребував термінового вирішення.

Хоча на папері діти були повністю забезпечені взуттям та одягом, насправді ситуація була важкою або навіть критичною, залежно від міста. Наприклад, згідно з даними Харківської комісії допомоги дітям, у вересні 1923 р. лише кожна десята дитина мала повний комплект одягу та взуття⁹.

1920 р. Народний комісаріат освіти УСРР видав «Декларацію про соціальне виховання дітей», метою якої було соціальне забезпечення дітей віком до 15 років включно. Згідно з «Декларацією», всі безпритульні сироти мали

перебувати в дитячих будинках, виховуючись у дусі комунізму, а не вештатися вулицями. Запланувавши створення великої кількості дитячих будинків, їх розміщували у будівлях колишніх притулків, кадетських корпусів, сирітських будинків та інститутів шляхетних дівчат¹¹.

Окрім дитячих будинків, для безпритульних дітей створювали також трудові школи, інтернати, виховні заклади для неповнолітніх злочинців, заклади для осіб із фізичними вадами розвитку та трудові будинки для дівчат¹².

1921 р. в Радянському Союзі загалом діяло 1844 дитячі будинки, в яких проживало й навчалось близько 1 млн дітей. Проте до кінця 1920-х рр. кількість таких будинків суттєво зменшилася, що було пов'язано з неспроможністю держави забезпечити таку значну кількість сиріт усім необхідним. Зокрема, 1927 р. дитячих будинків налічувалося лише 458 із загальною чисельністю дітей близько 49 тис. осіб. Зрозуміло, що за таких умов число маленьких безхатків не зменшилося, адже всі ті, хто жив у дитячих будинках 1921-го, через брак фінансування змушені були знову повернутися на вулицю. Ті ж, кому пощастило залишитися в дитячих будинках, отримували там не лише освіту та трудові навички, а й регулярне медичне обслуговування¹³.

В Україні дитячий будинок було визнано ідеальною формою для виховання дітей. Згідно з «Декларацією про соціальне виховання дітей», у кожному районі взяли на облік дітей віком до 15 років із метою їхнього матеріального забезпечення та правового захисту. Водночас підлітки, яким минуло 15 років,

⁸ Кузинець Т. «Дитячі питання» у соціальній політиці радянської влади 1920-х рр. // Старожитності Лукомор'я. – 2021. – № 4 (7). – С. 147.

⁹ Там само. – С. 148.

¹⁰ Скубій І. Матеріальний світ дитинства... – С. 154.

¹¹ Кузинець Т. Вказ. праця. – С. 148.

¹² Там само. – С. 148.

¹³ Там само. – С. 149.

уже могли йти працювати¹⁴. Загалом на кінець 1920-х рр. в Україні діяло 760 дитячих будинків, у яких жило 52 тис. осіб¹⁵.

В самому Києві на початку 1920-х рр. дитячі будинки були на вулицях Володимирській, Трьохсвятительській, Виноградній та в Межигір'ї поблизу Києва. Уже у травні 1923 р. всіх дітей, які там жили, почали переселяти до нового дитячого містечка ім. Леніна, розміщеного на вулиці Дегтярівській, 9, а 17 червня того самого року відбулося його урочисте відкриття¹⁶.

За основу навчального процесу в ленінському дитячому будинку взяли об'єднання навчального процесу та трудової діяльності з метою «підготовки до життя» і отримання професії.

В колекції Національного музею історії України зберігаються дві фотографії Київського дитячого будинку,

зроблені 1923-го¹⁷ (Рис. 1) та 1925-го рр.¹⁸ (Рис. 2). Ці світлини створено в так званому «ленінському куточку», де на стінах видно плакати та стенди з гаслами: «Ленін умер, но бессмертен ленинизм», «Ленін умер, но жив ленинизм», «К ленинским событиям» тощо. На фото 1923 р. діти читають газети й брошури, ймовірно, на теми, пов'язані з більшовицькою пропагандою, а за цим процесом стежать виховательки. Водночас на світлині 1925 р. вихованці дитячого будинку – на тлі виставки, присвяченої або ленінським дням, або річниці жовтневої революції. Вочевидь, у приміщенні холодно, оскільки діти сидять у зимовому одязі.

На початку 1920-х рр. у Києві, крім дитячих будинків, для виховання та навчання дітей створювали ясла, дитячі садочки, школи, гімнастичні будинки, дитячі табори, а також будинки матерій

Рис. 1. Дитячий будинок.
Київ. 1923 р.

Рис. 2. Дитячий будинок.
Київ. 1925 р.

¹⁴ Карпич І. О. Становлення та розвиток соціального виховання дітей в Україні (20-ті рр. ХХ ст.) // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 11: Соціальна робота. Соціальна педагогіка. – Вип. 24 (1). – 2018. – С. 59.

¹⁵ Остроушко Ю. Р., Мартинчук І. І. Дитяча безпритульність як соціальне явище в Радянській Україні у 20-30-х рр. ХХ ст. // Вісник студентського наукового товариства. – Вип. 4, том 1. – Донецьк, 2012. – С. 162.

¹⁶ Філімонова Т. Київське дитяче містечко «Ленінське» (1923–1931) // Сухомлинська О. В. Історико-педагогічний альманах. – Вип. 2. – Умань, УДПУ ім. Павла Тичини, 2008. – 97 с.

¹⁷ НМІУ. – Ф-12525. Дитячий будинок. Київ, 1923 р.

¹⁸ НМІУ. – Ф-12536. Дитячий будинок. Київ, 1925 р.

дитини. Пояснювалося це тим, що в Радянському Союзі жінка – не лише мама та господиня, а і працівниця, яка має працювати на заводах та фабриках, тож необхідно створити спеціальні заклади, де можна було би залишити дитину в робочий час.

Першим дитячим садочком у Києві в 1920-х рр. став заклад із яслами для співробітників заводу «Арсенал», відкритий 1924 р. Спочатку він працював на вул. Січневого повстання, 11 (сучасна вул. Івана Мазепи) й був розрахований на 20 малят. Зі збільшенням кількості дітей, які відвідували означений садочок, виникла потреба в будівництві нового приміщення для нього. Цим приміщенням став новий будинок (Рис. 5), зведений у кінці 1930-х рр. за проєктом архітектора Йосипа Каракіса, що існує і нині за адресою: Аскольдів провулок, 5. Означена будівля була розрахована вже на 140 дітей, до того ж кожна група мала власні спальню та кімнату для ігор, що виходила на веранду. На верхньому поверсі малюки могли засмагати на спеціально влаштованих там балконах-соляріях. Окрім того, у приміщенні були актові зали площею 140 м² і спортивна зала. Для цього садочка не лише звели спеціальну будівлю, а й навіть підібрали меблі, розраховані на певну вікову категорію. Діти, які відвідували садочок, почувалися не лише комфортно, а й у безпеці, адже всі шафи, столи й табурети не мали гострих кутів, а на самих шафах були шторки замість дверцят. Офіційна назва цього закладу була й залишається «Орлятко», хоча дехто пропонував дати йому й неофіційну: «Палац дитячого щастя», адже такі умови існували далеко не в кожному садочку чи школі. Зрозуміло, що кожен

співробітник заводу «Арсенал» охоче віддавав свою дитину до згаданого садочка. Відповідно, кількість малюків дуже швидко зросла зі 140 до 220¹⁹, і все одно місць не вистачало, тож черги на запис до закладу були величезними. До того ж далеко не на кожному підприємстві працювали схожі садочки, і проблема прилаштування дітей у місті стояла досить гостро.

Рис. 5. Сучасний вигляд будівлі дитячого садочка заводу «Арсенал» (назва закладу «Орлятко»)

У колекції Національного музею історії України зберігаються дві фотографії дитячого садочка заводу «Арсенал» 1924-го – року, коли заклад відкрили ще у старому приміщенні. На світлинах діти сидять за столами разом із вихователькою. На першому фото²⁰ (Рис. 3) на столах бачимо машинки та інші іграшки, на другому²¹ (Рис. 4) – дітей, які, зібравшись за одним столом, обідають. На першій світлині діти перебувають у світлій кімнаті, найімовірніше, спеціально створеній для відпочинку. На фото № 3 діти сидять за одним столом у їдальні, де на стінах розвішано пропагандистські гасла: «Заповіти твої збережем» та «Ми будем ту зірку нести, що ти, Іллічу».

¹⁹ Дитячий садок заводу «Арсенал» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.wikidata.uk-ua.nina.az/> (дата звернення: 29.11.2022).

²⁰ НМІУ. – Ф-12519. Дитсадок заводу «Арсенал». Київ, 1924 р.

²¹ НМІУ. – Ф-12520. Дитсадок заводу «Арсенал». Київ, 1924 р.

**Рис. 3. Дитячий садок заводу
«Арсенал». Київ. 1924 р.**

**Рис. 4. Дитячий садок заводу
«Арсенал». Київ. 1924 р.**

Столи застелено світлими скатертинами. Меблі чисті й нові.

Не всім пощастило, як дітям працівників заводу «Арсенал», відвідувати дитячий садочок, для якого спеціально збудували приміщення. Більшість садочків та ясел працювали в будівлях, не пристосованих до функціонального призначення дитячих закладів, зокрема, й на територіях храмів та монастирів, що не відповідали санітарним нормам і де було холодно. Один із таких садочків 1921 р. діяв на території Фролівського монастиря. Влада таким чином намагалася закрити сам монастир і вигнати звідти черниць, перед тим націоналізувавши протягом 1919–1920 рр. усе їхнє майно. Хоча сам садочок працював там недовго, бо вже 1923 р. на його території відкрили Містечко металістів, проте в колекції нашого музею збереглася світлина²² 1921 р. (Рис. 6) На ній діти стоять у один ряд за зростом від найвищого до найнижчої, а позаду них – стіна із пропагандистськими плакатами та ілюстраціями. На ногах у дітей – чоботи й

валянки, вони одягнені в кофти та рукавки. Це свідчить про те, що приміщення не опалювалося і там було дуже холодно.

Ще один дитячий садок із яслами 1925 р. працював на Михайлівській вулиці в одному з будинків 19 – початку 20 ст., про що можемо дізнатися з фото²³ (Рис. 7) з колекції музею. Імовірно, в будинку жили заможні люди, яких виселили. Це приміщення перетворили на дитячий садок. Зі світлини зрозуміло, що на ту мить у будинку вже не залишилося меблів. Ми бачимо в манежику, розрахованому на одну дитину, п'ятеро малюків. Напевно, садочок бідний, бо у приміщенні голі стіни, відсутнє покриття на підлозі, нема жодних доріжки чи килима. Імовірно, камін розпалювали та ставили манеж біля нього, щоб зігріти дітей. Можливо, сам будинок пограбували та вивезли всі меблі після виселення попередніх господарів. Саме в таких умовах жили й виховувалися радянські діти – без зручностей та розваг.

²² НМІУ. – Ф-12540. Дитячий садок колишнього Фролівського монастиря. Київ, 1921 р.

²³ НМІУ. – Ф-12543. Дитячий садок на вулиці Михайлівській. Київ, 1925 р.

Рис. 6. Дитячий садок в колишньому Фролівському монастирі. Київ. 1921 р.

Рис. 7. Дитячий садок на вулиці Михайлівській. Київ. 1925 р.

Харчування в дитячих садках у 1920-х рр. здебільшого було обмеженим, оскільки, по-перше, норми із забезпечення дітей продуктами були недостатніми, а, по-друге, навіть їх не дотримувалися, і насправді діти мали ще менше їжі. Наприклад, згідно з нормами, кожна дитина на добу мала отримувати 200–300 г хліба, 300–400 г картоплі, близько 100 г м'яса, риби та крупи, а також 12 г цукру. Насправді діти їли сурогатний хліб, непридатний для споживання, пшоняну кашу на воді та горохову юшку²⁴.

У колекції Національного музею історії України зберігається світлина їдальні київського дитячого садочка 1924 р.²⁵, на якій бачимо, як діти їдять щось схоже на макарони без м'яса, риби чи салату. (Рис. 8) На фото видно, що малюки тримають ложки, що може свідчити як про відсутність виделок, так і про те, що діти ще зовсім маленькі,

тож їм не давали виделки, аби малеча не поранилася.

Згідно з декретом ВУЦВК «Про загальне навчання», основна робота Київського губерніального відділу освіти в 1924–1926 рр. спрямовувалася на створення шкіл для дітей молодшого шкільного віку. Завдяки цьому вже в 1926–1927 рр. у школах Києва навчалося 95% дітей віком від 8 до 11 років та 98% – від 8 до 9 років²⁶. У всіх означених закладах, окрім викладання обов'язкових предметів, нав'язували учням більшовицьку пропаганду, проводячи спеціальні бесіди й організовуючи свята, пов'язані з подіями, важливими для радянської влади. Саме таку лекцію можемо побачити на фото 1924 р. з колекції НМІУ²⁷. На ньому учні школи № 20 м. Києва зібралися в «червоному куточку» й уважно слухають вчительку. На стіні – стінгазета з гаслом «Червона армія – наша оборона» та фотографія-

²⁴ Кузинець Т. Вказ. праця. – С. 150.

²⁵ НМІУ. – Ф-12543. Дитячий садок на вулиці Михайлівській. Київ, 1925 р.

²⁶ Управління освітою у м. Києві в період становлення й розвитку радянської влади в Україні (1919–1941 рр.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://don.kyivcity.gov.ua/content/upravlinnya-osvitoyu-u-m-kyievi-v-period-stanovlennya-y-rozvytku-radyanskoi-vlady-v-ukraini-19191941-rr.html> (дата звернення: 15.11.2022).

²⁷ НМІУ. – Ф-12496. Учні школи № 20. Київ, 1924 р.

Рис. 8. Діти в їдальні дитячого садочка. Київ, 1924 р.

Рис. 9. Учні школи № 20.
Київ. 1924 р.

ми найвідоміших червоноармійців. **(Рис. 9)**

Одним із позашкільних закладів, відкритих у Києві 1921 р., стала гімнастична зала, одна з фотографій²⁸ якої зберігається в колекції Національного музею історії України. На світлині діти тренуються під наглядом вихователів. **(Рис. 10)** В залі ми бачимо шведську стінку (відому у Європі ще з початку 19 ст.), бруски, велотренажер, кільця, вправи на яких на той час уже були олімпійським видом спорту й формували в дітей спритність та силу, бо вважалося, що кожна радянська дитина – майбутній воїн, тому заняттям спорту приділяли не меншу увагу, ніж пропаганді.

Ще одним тогочасним позашкільним закладом був дитячий, або ж піонерський, табір. Уперше вони з'явилися на початку 1920-х рр. для дітей віком від 7 до 15 років. Основними завданнями таких закладів були фізичний розвиток дитини та «правильний» виховний процес. Місця для таборів обирали в зелених зонах поблизу великих міст, щоб

мати можливість нормально їх забезпечувати продовольством і предметами першої необхідності, та за умови близького розташування від лікувально-профілактичних установ. Зазвичай такі заклади були розраховані на 150–350 дітей, які мали якомога частіше перебувати на свіжому повітрі, добре харчуватися та повноцінно відпочивати, займаючись фізкультурою і загартовуванням²⁹.

Існувало декілька видів дитячих таборів: заміські оздоровчі, стаціонарні республіканського та всесоюзного значень, санаторні й міські³⁰. Одним із заміських оздоровчих закладів у Києві 1925 р. був табір у Пущі-Водиці, де відпочивали як підлітки, так і наймолодші діти разом зі своїми батьками. Декількох відпочивальників бачимо на двох фотографіях із колекції Національного музею історії України. На одній з них³¹ – підлітки, захоплені спортивною грою, за якою спостерігає тренер та ще два чоловіки, які стоять осторонь. **(Рис. 11)** На другій³² – багато дорослих людей,

²⁸ НМІУ. – Ф-12529. Гімнастичний зал. Київ, 1921 р.

²⁹ Піонерські табори [Електронний ресурс]. – Режим доступу: medical-enc.com.ua/pioneer-camp.htm (дата звернення: 15.12.2022).

³⁰ Там само.

³¹ НМІУ. – Ф-12545. Дитячий табір у Пущі-Водиці. 1925 р.

частина з яких тримає на руках маленьких дітей. **(Рис. 12)** Очевидно, це група для найменших дітлахів, за якими має стежити значно більше дорослих, ніж за підлітками, які вже й самостійно можуть себе розважити.

Ще однією проблемою в 1920-х рр. стало створення спеціальних охоронних та лікувальних закладів для немовлят і їхніх матерів. Адже залучення жінок до важкої фізичної праці, нічні зміни, недотримання гігієнічних умов та недоступність медичної допомоги для більшості населення Радянського Союзу спричинили високу смертність серед вагітних жінок і немовлят³³. Згідно з декретом ВЦВК від 22 грудня 1917 року «Про страхування на випадок хвороби», жінкам надавали матеріальну допомогу в розмірі 100% заробітної плати протягом 8 тижнів до пологів та 8 тижнів після пологів. Відповідно, створення ясел для немовлят стало ще однією важливою проблемою, що потребувала вирішення.

Рис. 11, 12. Дитячий табір у Пущі-Водиці. 1925 р.

Для зменшення смертності було прийнято рішення про розвиток системи охорони материнства й дитинства, що передбачав надання медичної допомоги жінкам під час вагітності та пологів, а також створення спеціальних закладів для обслуговування жінок, зокрема й будинків матері та дитини³⁴.

У колекції Національного музею історії України зберігаються два фото будинку матері та дитини 1925 р., що діяв у Києві у Святошині, з підписами:

Рис. 10. Гімнастична зала.
Київ. 1921 р.

³² НМІУ. – Ф-12546. Дитячий табір у Пущі-Водиці. 1925 р.

³³ Артюшенко О. До питання про охорону материнства та дитинства в УСРР в 1928–1933 рр. // Гуржіївські історичні читання. Збірник наукових праць. – Вип. 3. – 2009. – С. 278.

³⁴ Там само. – С. 278.

Рис. 13. Будинок матері і дитини. Київ. 1925 р.

Рис. 14. Будинок матері і дитини. Київ. 1925 р.

«Укладання дітей»³⁵ (Рис. 13) та «Годування дітей»³⁶ (Рис. 14).

Висновки дослідження та перспективи подальших розвідок. Підсумовуючи, можемо сказати, що на початку 1920-х рр. в Україні ситуація з безпритульними дітьми була вкрай важкою, адже після закінчення Першої світової війни, періоду Української революції 1917–1921 рр., в умовах постійних хвороб та епідемій, що виникали внаслідок складних умов життя, підвищеної смертності як серед дітей, так і серед дорослих, на вулицях міст і сіл України з'явилася велика кількість маленьких безхатченків. А також у зв'язку з тим, що жінки мали виходити на роботу і прилаштовувати кудись дітей, радянська влада намагалася вирішити ці питання, створивши мережу дитячих закладів: дитячих будинків, садочків-шкіл та ясел. Основним їхнім завданням було зменшення числа безпритульних дітей, виховання май-

бутніх громадян Радянського Союзу в дусі соціалізму, скорочення кількості хворих та носіїв хвороб, а також зменшення криміногенного рівня в країні. В кожному такому закладі обов'язково був куточок, де висіли портрети більшовицьких вождів та «героїв» червоної армії, що бачимо на фотографіях із колекції музею.

Мережа державних закладів освіти й соціального забезпечення в УСРР в 1920-х рр. була розрахована не лише на дітей, а й на підлітків та дорослих. Для дітей підліткового віку створювали спортивні табори, гімнастичні зали й бібліотеки. Для вагітних жінок відкривали будинки матері та дитини, один із яких діяв у Києві у Святошині.

Тема, яку досліджує авторка у своїй статті, є перспективною для побудови виставок і експозицій, пов'язаних із періодом 1920-х рр., дитинством та вихованням, а також для дослідження побуту та освіти в Україні.

³⁵ НМІУ. – Ф-12542. Будинок матері і дитини. Київ, 1925 р.

³⁶ НМІУ. – Ф-12549. Будинок матері і дитини. Київ, 1925 р.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

- Артюшенко О.** До питання про охорону материнства та дитинства в УСРР в 1928–1933 рр. // Гуржіївські історичні читання. Збірник наукових праць. – Вип. 3. – 2009. – С. 278–282.
- Гогохія Н. Т.** Праця, навчання та дозвілля у житті дитини в УРСР (1929–1939) // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. – Вип. 20. – Київ: Інститут історії України НАН України, 2011. – С. 255–268.
- Дитячий садок заводу «Арсенал»** [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.wiki.uk-ua.nina.az/%D0%94%D0%B8%D1%82%D1%8F%D1%87%D0%B8%D0%B9_%D1%81%D0%B0%D0%B4%D0%BE%D0%BA_%D0%B7%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D0%B4%D1%83_%C2%AB%D0%90%D1%80%D1%81%D0%B5%D0%BD%D0%B0%D0%BB%C2%BB.html (дата звернення: 29.11.2022).
- Карпич І. О.** Становлення та розвиток соціального виховання дітей в Україні (20-ті рр. ХХ ст.) // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 11: Соціальна робота. Соціальна педагогіка. – Вип. 24 (1). – 2018. – С. 58–64.
- Козлова О. Г., Гавриленко І. І.** Антикризове управління навчальним закладом: аспектний аналіз практичного досвіду А. Макаренка (1920–1928) // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – № 9. – 2015. – С. 47–56.
- Козлова О., Штань О.** Досвід подолання дитячої безпритульності у СРСР та Європі у 1920–1930 рр. // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – № 9 (83). – 2018. – С. 135–145.
- Кузинець Т.** «Дитячі питання» у соціальній політиці радянської влади 1920х рр. // Старожитності Лукомор'я. – 2021. – № 4 (7). – С. 145–152.
- НМІУ.** – Ф-12496. Учні школи № 20. Київ, 1924 р.
- НМІУ.** – Ф-12518. Діти у їдальні дитячого садочка Київ, 1924 р.
- НМІУ.** – Ф-12519. Ясла заводу Арсенал. Київ, 1924 р.
- НМІУ.** – Ф-12520. Ясла заводу Арсенал. Київ, 1924 р.
- НМІУ.** – Ф-12525. Дитячий будинок. Київ, 1923 р.
- НМІУ.** – Ф-12529. Гімнастичний зал. Київ, 1921 р.
- НМІУ.** – Ф-12536. Дитячий будинок. Київ, 1925 р.
- НМІУ.** – Ф-12540. Дитячий садок колишнього Фролівського монастиря. Київ 1921 р.
- НМІУ.** – Ф-12542. Будинок матері і дитини. Київ, 1925 р.
- НМІУ.** – Ф-12543. Дитячий садок на вулиці Михайлівській. Київ, 1925 р.
- НМІУ.** – Ф-12545. Дитячий табір у Пущі-Водиці. 1925 р.
- НМІУ.** – Ф-12546. Дитячий табір у Пущі-Водиці. 1925 р.
- НМІУ.** – Ф-12549. Будинок матері і дитини. Київ, 1925 р.
- Остроушко Ю. Р., Мартинчук І. І.** Дитяча безпритульність як соціальне явище в Радянській Україні у 20-30-х рр. ХХ ст. // Вісник студентського наукового товариства. – Випуск 4, том 1. – Донецьк, 2012. – С. 160–165.

Піонерські табори [Електронний ресурс]. – Режим доступу: medical-enc.com.ua/pioneer-camp.htm (дата звернення: 15.12.2022).

Познышев С. В. Детская беспризорность и меры борьбы с ней. – Москва, 1926. – 136 с.

Скубій І. Матеріальний світ дитинства та дитячі товари в радянському споживанні в 1920–1930-ті рр. // Україна ХХ століття: культура, ідеологія, політика. – Вип. 22. – 2017. – С. 152–163.

Скубій І. Споживання в радянському місті у 1920–1930-х роках: між ідеологією та повсякденністю // Український історичний збірник. – Вип. 19. – 2017. – С. 230.

Скубій І. Універмаг як простір міського споживання в 1920–1930-ті роки в Радянській Україні // Місто: історія, культура, суспільство. Е-журнал урбаністичних студій. – 2017. – № 4. – С. 162.

Управління освітою у м. Києві в період становлення й розвитку радянської влади в Україні (1919–1941 рр.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL:<https://don.kyivcity.gov.ua/content/upravlinnya-osvityu-u-m-kyievi-v-period-stanovlennya-y-rozvytku-radyanskoi-vlady-v-ukraini-19191941-rr.html> (дата звернення: 15.11.2022).

Філімонова Т. Київське дитяче містечко «Ленінське» (1923–1931) // Сухомлинська О. В. Історико-педагогічний альманах. – Вип. 2. – Умань: УДПУ ім. Павла Тичини, 2008. – 97 с.